

BHUTÁN

Bhután a Himalájának és talán a világnak is az egyik legzártabb és legizgalmasabb királysága, ahol a fejlődést a „bruttó nemzeti boldogság” elve mentén mérik. Egy olyan ország, amely egyszerre őrzi hagyományait és nyit a világra. Földünk e távoli szegletébe kalauzol el minket Jurák Zsolt utazási szakértőnk, aki másodszor látogatott el ebbe a nem mindennapi országba.

Írta: BARNA ANDRÁS *képek:* JURÁK ZSOLT

*Mintha csak
tegnap lett
volna,
amikor Zsolt
egyszer
Bhutánról
mesélt, néhány
élményének
felvillantása
nagyon
beleégett az
emlékezetembe.*

Ugyanis akkor hallottam először arról, hogy létezik a világon olyan hely, ahol nemcsak korlátozzák a turisták számát, hanem a vízumon kívül még napi adót is kell fizetni. Ma már talán nem csodálkozunk annyira ezen, de mondjuk három évtizeddel ezelőtt egészen biztosan jócskán felhúztuk volna a szemöldökünket ennek kapcsán.

Statisztika nélkül is majdnem biztos vagyok abban, hogy nagyon kevesen tudják, hol található ez az állam, sőt talán a létezéséről is kevesen tudnak. Ami nem csoda, hiszen a híradásokban

szinte egyáltalán nem hallani róla. Ez bizonyára annak is köszönhető, hogy Bhutánt sokáig a világ egyik legelszigeteltebb országaként emlegették. Valljuk be, ha ezt halljuk vagy olvassuk egy államról, sokszor hajlamosak vagyunk pejoratív módon értelmezni, de Bhután ez alól kivétel, hiszen fejlődik, modernizálódik, miközben nem enged a nemzeti értékeiből. Talán ezért kíván-

csiak egyre többen, hogyan működik a gyakorlatban egy állam, amely a boldogságot tekinti a fejlődés alapjának.

A bhutáni királyság a Himalája keleti oldalán terül el, fantasztikus tájak övezik. Különlegessége abban rejlik – és ez érhető tetten Zsolt élménybeszámolójából is –, hogy tradícióit nem turistalátványossággként kezeli, hanem a

mindennapi élet részeként tartja életben. Az ideérkező utazó ezért nem a világvége-hangulatot, hanem egyfajta olyan következetes és tudatos értékrendet tapasztal meg itt, ami mostanság ritkán fordul elő a világban. Zsolt úti beszámolója valódi betekintést nyújt abba is, milyen egy ország, amely nem a rohanásra, hanem a kiegyensúlyozottságra épít.

Barna András: A bevezetőmben említettem, hogy egy korábbi beszélgetésünk alkalmával már beszélgettünk Bhutánról. Akkor nekem nagyon becsípődött ez az ország, ráadásul sok-sok év után látogattál vissza. Mielőtt azonban a mostani utadról mesélnél, a rend kedvéért érdemes lenne néhány gondolat erejéig visszatekinteni.

Jurák Zsolt: Szinte napra pontosan harminc évvel ezelőtt voltam itt először. Akkor még faxon küldtem levelet és kértem belépési engedélyt a bhutáni idegenforgalmi minisztériumtól. Abban az évben én voltam az 1956. turista, aki belépésért folyamodott, és összesen 2000 főt engedtek be egy évben. Nagyon szigorú szabályaik vannak, turisták csak kizárólag kísérvél mozoghatnak, szóval nem lehet csak úgy „kóricálni”, utazgatni az országban. Ezt a szükségszerű társat már akkor megkapja az ember, amikor leszáll a repülővel, és egészen addig vele van, amíg az útja végén fel nem száll. Bár sokat lazítottak a szabályokon, ez mind a mai napig megvan, ahogy a turistaadó is. A vízumon felül ez napi 200 dollár volt harminc éve, ma már csak 100, viszont

cserébe jóval több turistát engednek be, 2000 helyett már 150 ezret. Az állam a beszedett összeget az ország fejlődésére és a nemzeti kincsek állagmegóvására fordítja. És ez valóban így van.

– Turistaként ebből lehet érzékelni bármit is?

– Igen, sőt akárkivel beszélgettünk, azok mindegyike hálás a királynak, és ezt valóban őszintén mondják, nem egy propagandaszöveg.

Bhutánban minden állampolgárnak teljesen ingyenes az oktatás, az egészségügy, legyen bármilyen betegségről vagy kezelésről szó, de még a turistáknak sem kell az orvosi ellátásért fizetni. A pandémia idején a király minden egyes embernek 150 dollár segélyt utalt ki, és ez csak egy példája az állampolgári törődésnek, mert nagyon sok más intézkedés is hozzájárul az emberek jólétéhez. Ezért van az, hogy „a bruttó nemzeti boldogságot mérik” Bhutánban, sőt van boldogságügyi minisztérium is.

– Mint a mesében.

– Pontosan. Úgyhogy népszámláláskor rá is kérdeznek arra, hogy ki mennyire elégedett. Bhutánban például a hajléktalanság teljességgel ismeretlen. Ha valaki az otthonát elveszíti, akkor a király ad neki földet, hogy újból tudja kezdeni az életét. Elképesztően sok dolgot nagyon szabályoznak, például ilyen a nemzeti viseletet. Vannak olyan közintézmények, ahova nem léphetsz be akármiben, szépen fel kell öltözni. A hagyományos ruházat része a sál is, a színe mutatja az illető társadalmi státuszát. Egyébként nagyon sok minden másként van, mint amit mi megszoktunk. Például a királyi vagyont itt nem a legidősebb fiú, hanem a legidősebb lány öröklí. De a hétköznapi életben is találunk érdekességeket, az egyik ilyen különlegesség, hogy az egész országban sehol sincsenek közlekedési lámpák, rendőrök irányítják a forgalmat, akik különleges táncot lejtnek forgalomirányítás közben. Nagyon viccesek.

– Miből jön a pénz? Mondjuk az elmondottakból sejthető, hogy a turizmus egy fontos pillér, de önmagában – még ha tekintélyes is az összeg – nem lehet elég mindenre.

– Igen, a turizmus egy fontos lába a gazdaságnak, viszont nem a tömegturizmust állította fókuszba, hanem a minőségit. Ezért is van kvóta

és szabályozás, ami nemcsak azt jelenti, hogy az egész ott-tartózkodás idejére kísért kapsz, és mondjuk egy sofőrt, hanem jár mellé napi három étkezés egy általuk kijelölt étteremben, egy meghatározott menüvel.

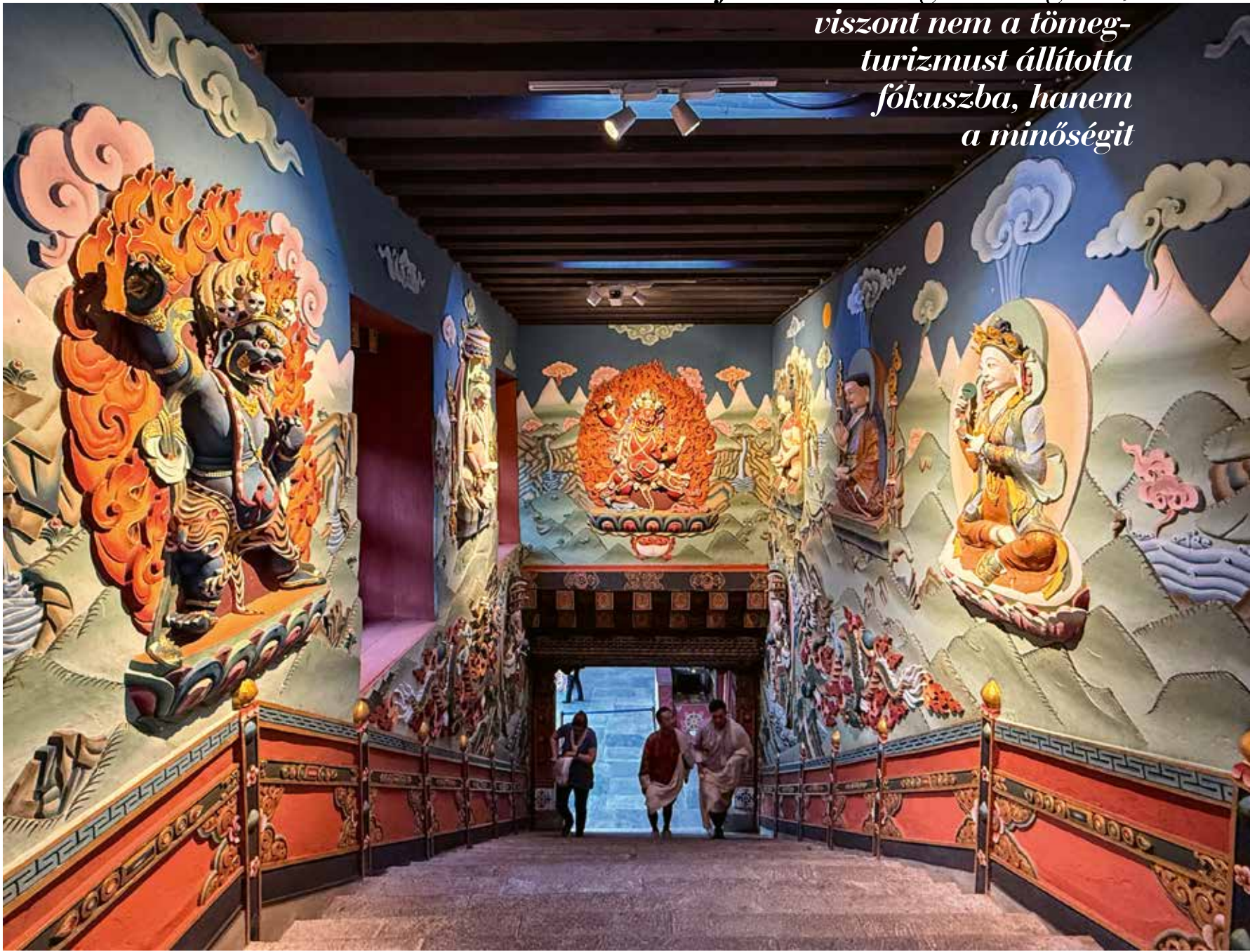
Ami a gazdaság többi oldalát illeti: erős a mezőgazdaság, a fa- és a kézművesipar. De a legnagyobb bevételük a vízenergia-exportból keletkezik, az áramot leginkább Indiának adják el. Elképesztően sok vízük van, a kirándulásaink során volt olyan folyó, ami mellett nyolc órát mentünk.

– Akkor következék az, amivel általában kezdeni szoktuk a beszélgetéseinket: miért mentél vissza?

– Már nagyon régóta vissza akartam menni, de állandóan az járt az eszemben, hogy harminc évvel ezelőtt háromhavi fizetésembe került az a négy nap, amit ott töltöttem. Valljuk be, azért ez nem annyira inspiráló, még akkor sem, ha nagyon izgalmas élményekkel tértem haza. A döntést most nagyban megkönnyítette, hogy az utóbbi időben sokat jártam vissza Nepálba, ezért arra gondoltam, hogy érdemes lenne összekötni ezt a két utat, hiszen Nepálból repülővel szinte csak egy ugrás Bhután. Ahogy harminc évvel ezelőtt, most is a nemzeti légitársaságukkal utaztam, ami akkoriban egy törpe cég volt, mindösszesen két géppel a flottájukban, ebből az egyik, nem sokkal a kiutazásom előtt, le is zuhant. Ma már nemcsak a gépparkra, hanem a kiszolgálás minőségére sem lehet ráismerni. Új gépek, gyönyörűen felöltözött légiutas-kísérők és nagyon kedves kiszolgálás – ebben részesültünk az egyórás út alatt, ugyanis Katmanduból nagyjából ennyi időbe telik Paróba érni.

Paro Bhután egyik legnagyobb városa, az ország kapujának és spirituális központjának is nevezik. Ide kizárólag a nemzeti légitársaság gépei szállhatnak le, a pilótáknak pedig különleges engedélyük van, ugyanis a Himalája hegyei közötti igen komoly turbulenciák sokszor

Igen, a turizmus egy fontos lába a gazdaságnak, viszont nem a tömegturizmust állította fókuszba, hanem a minőségit

megnehezítik a manőverezést. Szóval itt olyan nincsen, hogy mondjuk egy qatari gép leszáll.

A repülőtér egy kis ékszerdoboz. Sokan a szingapúrit tekintik a világ legszebb légikikötő-jének, de a butikrepterek között a parói egészen biztosan az első helyen áll. A repteret a jellegzetes bhutáni építészeti stílusban építették. A létesítmény hangulatát fokozza, hogy a fogadóépület is tele van az ország építészeti remekműveinek makettjaival. Egyébként nagyon gyors

– Ha ennyire szabályozott a turizmus, hogy néz ki a programszervezés?

– A programot én állítottam össze, ezt ismeri a kísérő, és nagyjából ehhez ők is tartják magukat, szóval ebben a tekintetben szabadság van, sőt egy-egy nap előfordult, hogy még pluszprogramokat is beszerveztünk. Ezzel sem volt gond, azt viszont nem nézték jó szemmel, ha elcsatagolt az ember. De az étterem sem úgy működik,

és üzemelteti. Annak ellenére, hogy a sajt nem része az étkezésüknek, az egyik nemzeti ételük a sajtos csili, ami ugyan a megszokottól eltérő módon készül, de nagyon finom, és ez is nagyon csíp. Édességük viszont egyáltalán nincsen, legfeljebb fagylalt vagy valamilyen indiai, de olyan, hogy bhutáni édesség, az nincsen.

– Honnan indult a bhutáni kirándulás?

– Paróból. Paro egy igazán bájos és nagyon élhető, nagyon tiszta levegőjű kisvá-

a beléptetési rendszerük, csak azoknak hosszú, akik nem voltak előrelátóak, és ott akarnak valutát váltani. Ha valaki ki akarja kerülni a protokollnak ezt a részét, az bármelyik ajándékboltban el tudja ezt intézni. Mi is így tettünk, megjegyezve azt is, hogy miután mindent előre kifizettünk, gyakorlatilag költőpénzre alig-alig van szükség. Mindenesetre muszáj, hogy legyen valamennyi az ember zsebében, mert csak a nemzeti valutával, a számomra kimondhatatlan ngultrummal tud fizetni.

mint máshol. Nem úgy van, hogy bemész és étlapról rendelsz, mert egyszerűen nincs étlap. Előre megadott menük vannak, és az is, hogy ez mennyibe kerül a turistának. Ugyanakkor van bennük rugalmasság: amikor például sajtot kértem, minden további nélkül hoztak, noha a szálloda reggelikínálatában soha nem tüntették fel. Nagyon finom sajtjuk van, sőt még sajtgyárunk is, amin nagyon meg is lepődtem. Igaz, a manufaktúrát egy svájci befektető alapította

ros 2000 méter körüli magasságban. Nekem az óvárosi része tetszett a legjobban, noha az épületek szinte teljesen egyformák, de rendkívül hangulatosak és rengeteg nagyon klassz kis üzlet és kávézó van. Nagyjából 10 kilométerre innen, a Paró-völgyben emelkedik a völgy fölé Bhután méltán leghíresebb nevezetessége, a Taktsang, azaz a Tigris szeme kolostor. Legendája szerint Guru Rinpoce, a tibeti buddhizmus alapítója tigrisháton repült ide a 8. században, és az itt lévő barlangban meditált.

*National Memorial Chorten
emléksztúpa,
nagyon népszerű meditációs hely; de mielőtt
imádkozni akar valaki, 108 alkalommal
körbe kell járnia az építményt,*

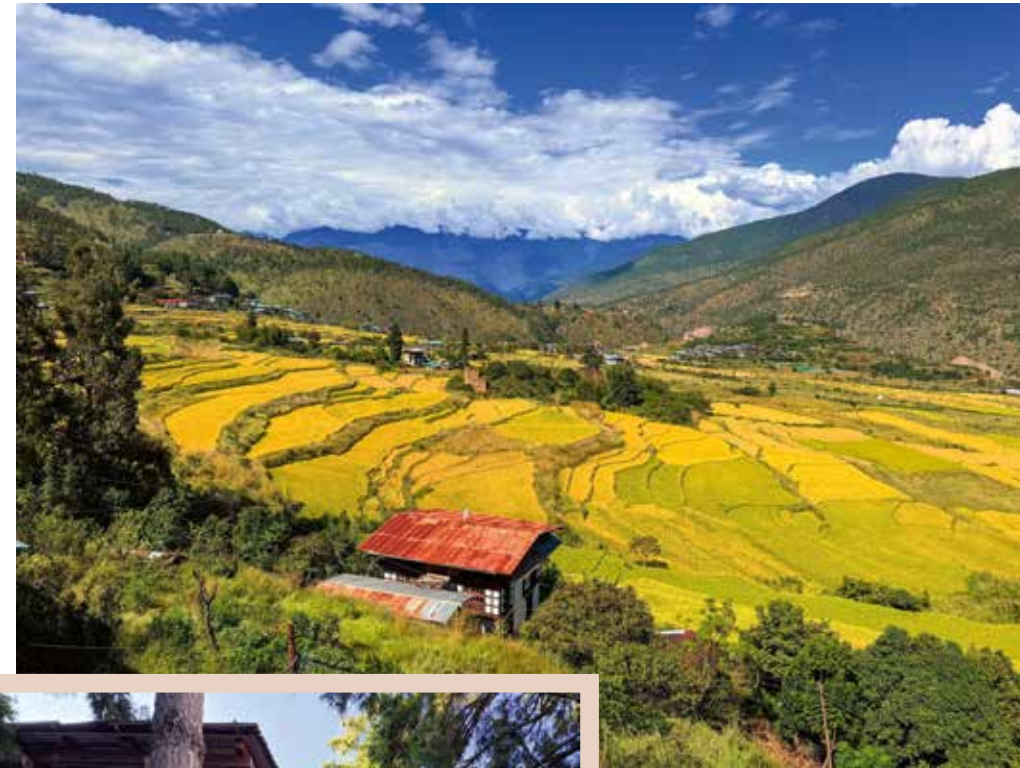
A feljutás nem egyszerű, bő háromórás út vezet fel és ugyanennyi le a 17. században épült kolostorhoz. Az utat egy ideig lóháton is meg lehet tenni, utána viszont gyalogolni kell. Ezt én nem vállaltam be, csak lentről csodáltam. Szintén a Paro-völgyben található a 15. században épült Rinchen Phung Dzong (a név jelentése: Erőd az Ékszerek hegyén), valamint a Ta Dzong erőd is, amelyben 1968-ban létrehozták az ország nemzeti múzeumát. Jóllehet szabadfordításban ezeket az épületeket erődnek nevezik, azonban a

valóságban kolostorok, amikből jócskán van az országban, ahogy a Paro völgyében is.

– Mi volt a következő állomás?

– Parótól nagyjából 50 kilométerre van Bhután fővárosa, Timpu, ami rendkívüli módon hasonlóan néz ki, mint Paro. De ez szinte minden városra igaz, sokszor az embernek nagyon nehéz megmondania, hol is van, annyira egyformák ezek a települések, jóformán csak a látnivalóik különböztetik meg őket egymástól. Timpu vidám kis város, itt láttuk

a korábban már említett „táncoló rendőröket” is. Nevezetességei közé tartozik egy hegyoldalban álló 51 méter magas bronz Buddha-szobor, amit egy szingapúri mecénás adományozott a fővárosnak még 1999-ben. A szobor érdekessége, hogy a belsejében százhuszonezer további kis szobor található.

Bhutánban van egy olyan szabály, hogy ahol a cipőt le kell vetni, ott nem szabad fotózni, amit én mindig be is tartottam, ezért sajnos sok mindentről nem tudtam belső képeket készíteni, pedig mindegyik erőd fantasztikusan szépen néz ki belülről is.

Bhután egyik legfontosabb épülete a Tashichho Dzong, a kormány és királyi adminisztráció központja, ami több minisztérium-

nak ad helyet, és itt található a király trónterme is. De itt székel az ország legfőbb vallási vezetője is. Ide csak délután lehet bemenni, de megéri kivárni, mert gyönyörű a számos csodálatos faragott erkéllyel, egyszerűen pazar látvány. Ez is azok közé az épületek közé tartozik, ahova csak szépen felöltözve léphetnek be a helyiek.

Az országban található gyógynövényvilág hihetetlenül gazdag, ami teljesen beszippantott

A Tashichho Dzong közelében található National Memorial Chorten emléksztúpa, amit a harmadik Druk Gyalpo (a név jelentése: Sárkánykirály) királyuk emlékére emeltek, aki rendkívül nagy szerepet játszott a modern Bhután megalapozásában. Nagyon népszerű meditációs hely, de mielőtt imádkozni akar valaki, 108 alkalommal körbe kell járnia az építményt, ezért aztán mindig nagyon sok ember van itt.

– Timpu után merre mentetek?

– Egy nap átmenetünk Punakhába, Bhután korábbi fővárosába, ami ma is az ország egyik legfontosabb vallási és történelmi központja. Útközben megálltunk néhány csortenél, (buddhista sztúpa, szent emlékhely), ahol az egyik ilyen mellett megtaláltuk Bhután egyetlen édességét, egy gesztenyes sütit, amit valószínűleg csak a turisták miatt készítenek. A környék tele van utcai árusokkal, akinél meg

tudtuk kóstolni a szárított jaksajtot, ami szerintem egyébként borzasztó. Számomra ez ugyan az a kategória, mint az egyik nemzeti italuk – ez van Tibetben is –, a jakvajás tea, amit itt ugyan egy kicsit másként készítenek el, de enyhén szólva sem finom. De hogy mondjak jót is: itt akadtam rá a bumthang-völgyi mézre, amiről addig fogalmam sem volt, hogy létezik – utunk később elvezetett egyébként Bumthangba is, ahol természetesen meglátogattunk egy méhé-

szetet. De az itteni piacon vettem meg az első kis üveget a bumthangi mézből, ami egészen fantasztikus volt, kanalizva rögtön déjà vu-érzésem támadt, az új-zélandi manukaméz jutott róla eszembe. Mondanom sem kell, hogy egy szempillantás „kivégeztem” az üveget. Ezek után talán nem csoda, hogy alig vártam, hogy Bumthangba érjünk, ahol még három kilót sikerült vásárolnom. A dolog annyira izgatott, hogy utánanéztem a bumthangi magashegyi méznek. Tulajdonképpen nem csalódtam a le-

rült, a cordyceps egy rendkívüli gyógyhatással bíró gomba, amely a hernyók testéből nő ki. Három-ötezer méteres magasságban terem, és a Himalája aranyának is nevezik. Az állam olyan szinten szabályozza a gyűjtését, hogy meghatározzák nemcsak azt, hogy mikor, hanem azt is, hogy kik gyűjthetnek ilyen. Nagyon vigyáznak az ökológiai egyensúlyra, mivel a magas hegyek miatt itt terem világ legjobb cordycepsgombája. További érdekesség és fémjele a terméknek, hogy azok a szaküzletek, ahol ilyen lehet venni,

órákat tudnék mesélni arról, hogy milyeneket ismertem meg.

Térjünk vissza Punakhába.

– Punakhában van Bhután egyik legismertebb szent helye, a híres termékenységtemplom, a Chimi Lhakhang. A 15. században épült Drukpa Kunley (a név jelentése: az isteni bolond) tiszteletére, aki híres volt szokatlan, humoros és provokatív tanításairól; a termékenység szimbólumaként sokszor a falloszt használta, ezért a környéken mindenhol látni fallikus motívumokat.

írásban, ugyanis az itteni méz nagy tisztaságú és magas pollentartalmú, a mézek prémium-kategóriájába tartozik, és nemcsak Bhutánban, hanem külföldön is nagyon elismerik.

Ha már itt tartunk: szintén egy helyi piacon akadtam rá a cordycepssteára. Mint kide-

kizárólag darabra adják, és a bhutáni egészségügyi minisztérium által hitelesített bizonyítványt adnak mellé. Nyilván a készítmények mellé nem, de a darabra mért gombához igen. Az országban található gyógynövényvilág hihetetlenül gazdag, ami teljesen beszippantott, még

Úton a templom felé számos ilyenrel találkozok az ember. A helyet leginkább azok keresik áldásért, akik gyereket szeretnének. A fallikus mintázat az élet, a teremtés és védelem jelképe, amit ők humorral kezelnek, ezért vagy ugyanakkor ezekkel nemcsak itt, hanem egész Bhutánban lehet

találkozni. Az persze furcsa az európai szemnek, hogy ilyen „kegytárgyakat” mindenféle formában és méretben meg lehet az ajándékboltokban vásárolni.

– Közbevetőleg: a szállásokról még nem beszéltünk, milyenek a tapasztalataid? A nagy láncok itt is megtalálhatók?

– A nemzetközi szállodaláncokból vannak elérhetőek, de elképesztően drágák. Egy éjszaka ezer és kétezer dollár között van. A négycsillagos szállodákat meg lehet fizetni, az ötcsillagosok átlagember számára nem elérhetőek. A helyi háromcsillagos hotelek pedig éppen hogy csak átlélik az ingerküszöböt.

– Amikor elhagytátok Punakhat, merre mentetek?

– A mézzel kapcsolatban már beszéltem Bumthangról, ez volt a következő úti cél, ami távolságban nem túl sok, mert nagyjából 220–250 kilométer, de nagyon rossz út vezet ide, több helyen le is volt szakadva, úgyhogy nyolc-tíz óra alatt érkeztünk ide. A várost a spiritualitás szívének nevezik, ide épült a 7. században egy kolostor, ami a legrégebbi szent helyük. Szintén itt van a Kurje Lhakhang kolostor, ahol Guru Rinpoce meditált, ez is egy nagyon fontos zarándokhely. De összességében csakúgy, mint a paróiban, a bumthangi-völgyben is nagyon sok kolostor van, ahova rengeteg turista is elmegy meditatálni. Az óvárosi rész vi-

szont nem tartogat sok látnivalót, kis túlzással az egyetlen említésre méltó dolog itt a mézszaküzlet. És itt található a már korábban említett sajtgyár is, ami nyilván nem az a kategória, mint mondjuk Svájcban, de önmagában már az egy különlegesség, hogy a világnak ezen a fertályán az ember megnézhet egy ilyen üzemet.

– Hogyan kell elképzelnünk a hétköznapi életüket, a közlekedést például?

– A közlekedésben nem érezni sehol a városias jelleget. Nagyon kevés a magánautó, szinte csak úgynevezett turistaautók közlekednek.

Az egész országban nyolcszázezer ember lakik, tehát zsúfoltságról nem nagyon lehet beszélni. Nincsenek nagy emeletes házak, az emberek pedig vagy busszal, vagy gyalog járnak. Vasút nincsen, a hegyi utak nehezen járhatóak, amiket ugyan mindig jól megcsinálnak, de nagyon sok az eső, és egyszerűen elmossa az utakat. A társadalom viszont elég fiatal, harminc év körül van az átlagéletkor, de a viszonylagos jólét ellenére sok fiatal elvándorol.

– Ezúttal mennyi időt voltál, voltatok?

– Nyolc napot, ami elég is. Persze sokkal több időt is el lehet itt tölteni, de azért a 100 dolláros napi adó megfizetése jelentősen befolyásolja ezt a kedvet. Egy nyolcnapos bhutáni út többbe kerül, mint egy kéthetes nepáli kirándulás. Szóval úgy három-négyezer dollárral plusz repülőjegy árával kell számolni.

– Ennek ellenére fontolgatod, hogy visszamész harmadszorra is? Ha igen, akkor miért? A hely varázsa miatt?

– Elképesztően jó ott lenni. Olyan hangulata van Bhutánnak, ami nekem nagyon bejön és a gyógynövények miatt is nagyon szívesen visszamennék. Most is csodálatos helyeket láttunk, és talán látszólag ki is maxoltuk a helyet, de egészen biztos vagyok abban, hogy maradt az országnak olyan része, amit érdemes felfedezni. Másfelől jövőre ismét elmegyek Nepálba, és ha már ott vagyok, akkor nem annyira vészes, mint ha itthonról kerekednék fel.